

Robert Lemm

Een Rembrandt voor vijfentwintig levens

Het overlevingsverhaal van David Cohen

Uitgeverij Aspekt

Een Rembrandt voor vijftientig levens

© Robert Lemm

© 2013 Uitgeverij ASPEKT

Amersfoortsestraat 27, 3769 AD Soesterberg, Nederland
info@uitgeverijaspekt.nl – <http://www.uitgeverijaspekt.nl>

Omslagontwerp: Mohamed El-Fers

Binnenwerk: Paul Timmerman, Amersfoort

ISBN: 978-94-6153-326-5

NUR: 680

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (postbus 882, 1180 AW, Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) van deze uitgave in bloemlezingen, readers, en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912), dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Voorwoord	9
1 Hoe het begon	13
2 Spanje	17
3 De bootreis	19
4 Jamaica	21
5 Curaçao	25
6 Terug in Nederland	29
7 Schooltijd	33
8 Volwassen worden	37
9 Huwelijk	41
10 Steffi	45
11 Waarom wij?	53
12 Joods leven in Dieren	55
13 Terugdenkend aan het begin van de bezetting	61
14 Voorbereidingen voor de uittocht	65
15 Herinneringen aan <i>Gibraltar Camp</i>	71
16 Oom Benjamin	75
17 De nawerking van de oorlog en het grote zwijgen	77
18 De oordelen over mijn redders	83
19 Het schilderij van Rembrandt	91
20 De claims	95
21 Gedwongen verkoop, of vrijwillige handel?	99
22 Besluit	103

Personalia	107
Afbeeldingen	108
Bibliografie	131

*Ter nagedachtenis
van Benjamin en Nathan Katz*

Voorwoord

Eind jaren negentig leerde ik David Cohen kennen, kort nadat in het kader van het Steven Spielberg project meer dan vijftigduizend verhalen op video waren vastgelegd van overlevenden van de Holocaust. David en zijn vrouw Stephanie Weinbaum hadden aan dat project meegedaan. En het opmerkelijke was dat zij tot die tijd, een halve eeuw lang, hun verhalen voor zich hadden gehouden, zelfs niet aan hun kinderen hadden verteld. Waarom zij, en in het bijzonder David zo lang zwegen, zal worden ontvouwd in de hier volgende pagina's.

Helemaal onbekend waren sommige feiten niet. In *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van dr. Lou de Jong, Deel 5 uit 1974, staat het volgende te lezen: 'Anders dan vóór de 23ste oktober 1941 kreeg nadien geen Jood een *Ausreisevisum* die niet zelf of via relaties in het buitenland in staat was, het Derde Rijk een aanzienlijk bedrag aan buitenlandse deviezen te schenken. In totaal kregen tussen 23 oktober 1941 en eind '42 vermoedelijk maximaal ruim honderdtwintig Joden op deze wijze verlof om uit Nederland te vertrekken. Daar moest soms per familie 100.000 Zwitserse francs voor betaald worden, in een enkel geval een half miljoen. Het Nederlandse Deviezeninstituut stelde in september 1942 drie miljoen van die francs beschikbaar welke vermogende Joden konden kopen teneinde ze tegen het geldende tarief (maar dat wisselde nogal eens) in te ruilen voor het begeerde document: een *Ausreisevisum*. De kunsthandelaren de gebroeders Benjamin en Nathan Katz uit Dieren verwierven dat visum doordat zij, na eerst werkzaam te zijn geweest o.m.

voor het op te richten *Führermuseum* te Linz, begin 1943 een kostbare verzameling etsen en tekeningen voor dat museum ter beschikking stelden. Rauter wilde hen vasthouden, maar Goering die van hun arbeid geprofiteerd had, dreef zijn zin door en het werd Lages in eigen persoon die de gebroeders Katz tot de Spaanse grens begeleidde; hun drieëntachtigjarige moeder mocht, zonder Jodenster, in Dieren blijven wonen.'

Sommige details in de hier boven geciteerde weergave kloppen niet, maar in de knop hebben we hier de eerste officiële vermelding van de gebeurtenissen die zich in werkelijkheid hebben afgespeeld en die in dit boek uit de doeken worden gedaan.

David Cohen was een neef van de gebroeders Katz en telde in de tijd van het *Ausreisevisum* tien jaar. Hij was een van de vijftienvijftig familieleden van de gebroeders die dankzij dat visum uit Nederland mochten vertrekken. Om zijn ooms te eren wilde hij zijn verhaal op schrift stellen. Kort na zijn deelname aan het Spielberg project vroeg hij mij daarbij de helpende hand. Toch heeft het nog ruim een decennium geduurd alvorens onze samenwerking haar vrucht afwierp. David liep inmiddels tegen de tachtig en zijn herinneringen hadden tijd nodig om sommige passages te kunnen reconstrueren en feiten te verifiëren. Er doken situaties op die om nadere uitleg vroegen en er waren lacunes die opgevuld moesten worden. Ten slotte is er een geheel uit gekomen dat recht doet aan de belevenissen van een man die er onder normale omstandigheden waarschijnlijk niet was geweest.

David opent zijn relaas met hoe hij als tienjarige jongen de gebeurtenissen beleefde die hem vanuit bezet Nederland naar de West-Indische tropen voerden. Gaandeweg treedt de volwassen man op de voorgrond die terugblijkt op zijn verleden, en in de laatste hoofdstukken brengt hij zijn redders voor het voetlicht, mede tegen de achtergrond van wat er over hen door derden is gepubliceerd.

David Cohen draagt dit boek op aan zijn kinderen en kleinkinderen.

Hij en ondergetekende danken Arie Lalleman, Steffi Cohen, Ron Veeniga, Uzi Hagai, Eli Katz en Hans de Vries voor hun belangstelling en kritische lezing van het manuscript.

Robert Lemm, Amsterdam, voorjaar 2013

Kfar-Saba, mei 1999

My dearest Imri,

First of all I want to tell you how touched I am the way you sang your parsha. I am very proud that I have such a wonderful grandson, who is now grown up according to the Jewish tradition. I am very happy that this occasion gave us the possibility to be here all together, and that we could come over from Holland and the U.S.A. thanks to your loving parents and sisters.

This is your special week, Imri. A few days ago you did your presentation at school about your roots, which was also very interesting. Maybe, Imri, it is thanks to the Rembrandt that we are all here now. Only God will know.

Love, Saba.

1 Hoe het begon

De bar mitswa van mijn kleinzoon was een gebeurtenis die mij diep raakte. Onze familie was er speciaal voor vanuit Nederland en Amerika naar Israël gekomen. Ontroerend was vooral hoe hij daar op school vertelde over zijn wortels in Nederland, over de geschiedenis van zijn opa en oma, ooms en tantes, over hoe zij de oorlog hadden overleefd dankzij een schilderij van Rembrandt.

Mijn overlevingsverhaal gaat terug op het tweede jaar van de bezetting, in Dieren. Nu ik het, in grote lijnen, opnieuw hoorde, in Kfar-Saba, in Israël, kwam het verleden naar boven, met mijn ooms Benjamin en Nathan en het schilderij. Hier was een stuk joodse geschiedenis waarvan ik deel uitmaakte, en uit wil blijven maken. De bar mitswa van mijn kleinzoon Imri deed me ook denken aan mijn eigen bar mitswa, waardoor ik het joodse leven was binnengekomen. Dat beschouwde ik als een duidelijke keuze.

Nu sta ik hier in Israël en denk aan de oorlogen en de conflicten waar mijn kinderen en kleinkinderen mee te maken hebben. Al weer die keuze! Trouw blijven aan je identiteit en blijven strijden om die openlijk uit te dragen.

Mijn verhaal begon toen wij als gezin zwijgend in de auto stapten, mijn ouders, mijn broertje, mijn zusje en ik. Ik voelde dat dit geen vakantiereisje was, naar Zandvoort of Apeldoorn, naar de speeltuin. Dit keer zouden we ver van huis gaan, en wellicht zouden we het nooit meer terugzien. Mijn vader zat voorin, naast de chauffeur, met mijn broertje op schoot. Ik zat achterin, tussen mijn moeder en mijn zus. Er werd geen woord

gesproken, en de vragen spookten door ons hoofd. We hadden afscheid moeten nemen van mijn oma en andere achterblijvers en van mijn hond; ik hoopte maar dat ze goed voor hem zouden zorgen bij de boerenfamilie waar we hem ondergebracht hadden. Aan bagage hadden we heel weinig bij ons; ieder had een koffer met kleding meegenomen, meer niet. Waar gingen we naartoe? Mijn ouders hadden er geen idee van. Het enige wat ze wisten, was dat oom Bij alles had geregeld. Maar ondertussen beseften wij maar al te goed dat er een heleboel fout kon gaan. Vijf auto's achter elkaar reden een onzekere toekomst tegemoet.

Op zeker moment kwamen we aan in Amsterdam, waar ik nog nooit geweest was. We stapten uit bij Hotel Hiegentlich, in de Hoogstraat. Daar zouden we overnachten. We mochten onder geen beding de straat op. Een van mijn oudere neven was zo opgewonden dat hij wilde rondkijken in de stad, maar oom Bij riep hem onmiddellijk tot de orde, want dat was levensgevaarlijk. Twee nachten bleven we in het hotel, en vroeg in de ochtend stapten wij met z'n allen op de tram naar het Centraal Station. Voor het eerst zag ik Amsterdam bij daglicht.

Op het station bleek dat mijn oom uit Zwitserland en oom Bij met de Duitsers hadden geregeld dat er een trein klaar stond met twee voor ons gereserveerde coupés. De reis die daar begon werd een nachtmerrie. De ramen van onze wagon bleven geblindeerd, en alleen mijn oom scheen op de hoogte te zijn van onze bestemming. Hij stond in nauw contact met de hoge SS'ers die wij af en toe door het gangpad voorbij zagen lopen. Mijn ouders en onze andere familieleden zaten met gespannen gezichten voor zich uit te staren.

Wie weet gingen we naar een van die werkkampen; uit de berichten die daarover het thuisfront bereikten, viel het ergste af te leiden. Van de grote vernietigingen wisten wij toen nog niets, maar onbestemde voorgevoelens deden ons huiveren.

Het enige in de pikdonkere trein wat ons geruststelde, was de beleefde behandeling van onze oom door de Duitse officieren. Speelden ze soms een dubbelhartig spel met ons, of konden wij daaruit opmaken dat we voor een duister onheil behoed bleven? We kregen eten en drinken, zonder ervoor te hoeven betalen. Uit alles bleek dat we een voorkeursbehandeling genoten.

Maar dat nam de angstige spanning niet weg. Waar gingen we naartoe?

Na een etmaal kwamen we aan in Parijs. Van het Gare du Nord brachten ze ons naar het Gare d'Austerlitz, en vandaar ging het verder zuidwaarts, maar nu niet meer geblinderd. Wat ik nog voor mij zie zijn die grote leren zwart gepoetste laarzen met daarboven die zware grijze jassen van de Duitse SS'ers. Van hun uniformen ging een dreiging uit, maar tegelijkertijd voelden wij ons er ook door beschermd, zodat we telkens meer vertrouwen kregen dat het voor ons goed zou aflopen. Die hooggeplaatste Duitsers in de trein, onder wie niemand minder dan Aus der Fünten en Willy Lages, gaven ons gaandeweg een gevoel van veiligheid. Wel werd er druk gespeculeerd over wat zij met ons voor hadden.

En zo bereikten wij de Spaanse grens. Alvorens de sterren van onze kleding afgingen, moesten we met zijn allen, met inbegrip van Aus der Fünten en Lages, poseren voor een militaire fotograaf. Dat was op 21 oktober 1942, de dag dat we bij Hendaye de grens overstaken.